

روش شناسی

تفسیرهای علمی قرن ۱۴

معصومه السادات حسینی کله‌رودی
عضو هیأت علمی دانشگاه الزهراء(س)

چکیده

در قرآن کریم آیاتی در مورد علم حدیث، اصول، فقه، کلام، صرف، نحو، علوم روز همچون، طب، جدل، هیئت، هندسه، جبر، نجوم و صنایع مختلف آمده است، لذا دانشمندان گذشته تلاش‌هایی را در جهت فهم مطالب علمی قرآن صورت داده‌اند که با بکارگیری تأویلات و تعابیر ناصحیح عموماً از مسیر صحیح تفسیر قرآن منحرف شده‌اند، در صورتی که در تفسیر علمی صحیح قرآن تحقق دو شرط لازم است.

۱. مطلب علمی اثبات شده، قطعیت داشته باشد.

۲. آیه مورد نظر با روشنی و وضوح کامل بر آن مطلب دلالت کند، نه از روی احتمال و تقریب تطبیق

صورت پذیرد.

لذا در این مقاله به بررسی تحلیلی تفسیرهای علمی قرآن در قرن چهاردهم در ترازوی روش شناختی می‌پردازیم.

کلید واژه‌ها: تفسیر - تفسیر علمی - علوم قرآنی - علوم - تطبیق

طرح مسأله

ان هذا القرآن بهدی لئتی هی اقوم و یشیر المؤمنین الذین یعملون الصالحات ان لهم اجرأ کبیراً (اسراء، ۱۷/۹) قرآن کریم کلام الهی است که در طول زمان ماندگار است و احکام آن همیشه باقی و جاودانه خواهد ماند و هیچ گاه از طراوت و تازگی آن کاسته نمی‌شود و همچون خورشیدی است که بر زندگی انسان‌ها همواره نور و حیات می‌بخشد و هر زمان جلوه‌ای تازه و پیامی جدید دارد. زیباترین توصیف از حقیقت قرآن در کلام امیرمؤمنان است که

می فرماید: «ظاهر قرآن زیباست و باطن آن ژرف و ناپیداست، عجائب آن سپری نگردد، غریب آن به پایان نرسد، تاریکی‌ها جز بدان زدوده نشود:»^۱

قرآن کریم در زمان جاهلیت که از علوم خبری نبود نازل گردیده اما به گونه‌ای است که هم مردم آن روزگار می‌توانستند آن را بفهمند و هم اندیشمندان و دانشوران امروز و آینده می‌توانند دانش جهان را در آن بیابند و به آن بیندیشند و از آن پند گیرند: کتاب انزلناه الیک مبارک لیدبروا آیاته و لیتذکر اولوا الالباب. (ص، ۲۹/۳۸)

قرآن پر است از حکمت الهی: کتاب احکمت آیاته ثم فصلت من لدن حکیم خبیر (هود، ۱۱/۱) و در آن هر چیز بر اساس دانش تفصیل شده: و لقد جئناهم بکتاب فصلناه علی علم هدی و رحمة لقوم یؤمنون (اعراف، ۵۲/۷) این قرآن از طرف کسی فرستاده شده که به تمام اسرار آسمان و زمین آگاه است: قل انزله الذی یعلم السر فی السماوات و الارض (فرقان، ۶/۲۵).

از این رو کسی که قرآن را بپذیرد مطالب آن را شامل همه علوم می‌داند که همه چیز در آن به تفصیل بیان شده است، مطالبی درباره خلقت پدیده‌های جهان آفرینش، آسمان‌ها و زمین، ستارگان و خورشید و ماه، آفرینش انسان و حیوان و گیاه و پیدایش کوه‌ها و دریاها و بادهای نزول باران، به عنوان نشانه‌های خدا بیان شده است، که مردم را به تفکر در آنها فرا می‌خواند و پیشرفت‌های علمی نیز به تدریج توانسته است با توجیهاتی حقایق مسلم قرآن را دریابد.

به عنوان مثال منجمان پیشین معتقد بودند که فلک، جسم مدور بزرگ و شفاف است که ستارگان در آن می‌چکوب شده‌اند، ولی قرآن عقیده آنان را تکذیب می‌کند و مطابق آنچه امروز روشن است، می‌فرماید، فلک یعنی مدار و افلاک به معنای مدارات ستارگان است که هر ستاره‌ای برای خود دارای مدار مستقل است: لا الشمس ینبغی لها ان تدرک القمر و لا اللیل سابق النهار و کل فی فلک یسبحون (یس، ۴۰/۳۶) و یافته دیگر اختر شناسان مبنی بر اینکه تمام کرات و اجرام سماوی ابتدا به صورت گاز بوده‌اند، را در قرآن چنین می‌بینیم: ثم استوی الی السماء و هی دخان فقال لها و للارض اثینا طوعاً او کرهاً قالتا اثینا طائعتین (فصلت، ۱۱/۴۱) و به این جهت اعجاز علمی قرآن گفته می‌شود که به معنی پرده برگیری از اسرار هستی و روشن ساختن ابعاد هستی و سخن گفتن از ناپیدایی‌های دانش فراتر از آن محیطی است که می‌اندیشند. آیت الله خوبی نیز در بیان وجوه اعجاز قرآن تحت عنوان «اسرار آفرینش در قرآن» به این معنا اشاره دارند.^۲

قرآن کریم در آیاتی از علم و ترغیب در تحصیل آن تجلیل بعمل می‌آورد. علوم می‌چون علم حدیث، علم رجال و درایه، اصول فقه، کلام، صرف و نحو، معانی، بیان و بدیع که

قرآن باعث پیدایش آنها گردیده با علمی مانند تجوید و قرائت و تنزیل و تأویل، ظاهر و باطن، محکم و متشابه که موضوع بحث آنها خود قرآن مجید است.^۳ سیوطی در الاتقان، نیز علمی را برمی شمرد که در قرآن کریم وجود دارد: طب و جدل و هیئت و هندسه و جبر و نجوم و نیز صنایع و حرف از قبیل: خیاطی، آهنگری، بنائی، نجاری، ریسندگی، بافندگی، کشاورزی، زرگری، غواصی، سفال‌سازی و کشتیرانی.... این علوم مختلف قرآنی باعث شده است تا هر دانشمندی از طریق با قرآن ارتباط برقرار نماید و عده‌ای نیز آیات را با علوم روز تطبیق نموده‌اند و تأویلاتی ارائه کرده‌اند که منجر به تفسیر علمی قرآن شده است. لذا مسأله این پژوهش پاسخ به سئوالات زیر در خصوص تفسیر علمی قرآن در قرن چهاردهم در ترازوی روش‌شناختی است:

۱. چه کسانی در عرصه تفسیر علمی قرآن در گذشته گام نهاده‌اند؟

۲. چه اشکالاتی بر تفاسیر علمی گذشته وارد است؟

۳. تفسیر علمی صحیح قرآن چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟

در این مقاله به پیشینه تفسیر علمی قرآن و سپس نقد و تحلیل تفاسیر علمی قرآن در ترازوی روش‌شناختی در قرن اخیر می‌پردازیم، که به بررسی تحلیلی و تطبیقی تفاسیر از نظر روش‌شناختی خواهیم پرداخت و نظرات ائمه معصومین (ع) و بزرگان دین در خصوص تفسیر علمی و قرآن را بیان می‌نماییم و پس از بیان فهرست بعضی از کتب منتشره در این زمینه در عصر حاضر، در پایان به روش صحیح تفسیر علمی قرآن می‌پردازیم.

پیشینه تفسیر علمی قرآن

مفسران کهن در عرصه تفسیر علمی قرآن گام‌هایی برداشته‌اند، از جمله آنان امام ابوحامد غزالی (م ۵۰۵) بوده، که در دوران خود قائل به تفسیر علمی بود و سعی در ترویج آن در محیط‌های علمی اسلامی زمان خود داشته است.^۴ او از علمایی است که قائل بر مشتمل بودن قرآن نسبت به تمام علوم گذشتگان و آیندگان می‌باشد. وی باب ۴ از ابواب «آداب تلاوت قرآن» را به فهم قرآن و تفسیر به رأی بدون استفاده از نقل قرار داده است و از برخی نقل می‌کند که قرآن شامل ۷۷۲۰۰ علم است. چون هر کلمه‌ای یک علم است و بعد می‌گوید این عدد را باید در ۴ ضرب کنیم، چرا که هر کلمه‌ای ظاهری و باطنی و حدی و مطلعی دارد. سپس در کتاب جواهر القرآن که بعد از احیاء، تألیف کرده، این مطالب را در فصل ۴

احیاء، به چگونگی انشعاب علوم دینیه از قرآن و تعلیمات و تفصیلات آن تعمیم می‌بخشد. وی علوم قرآن را بدو قسم تقسیم می‌نماید:

الف) علم صرف و قشر (پوست) و متعلقات آن را که علم لغت و قرائت و مخارج حروف و تفسیر ظاهر می‌داند.

ب) علم اللباب (هسته) و متعلقات آن را علم تاریخ گذشتگان و کلام و فقه و اصول فقه، علم به خدا و روز قیامت و علم به صراط مستقیم و طریق سلوک قرار داده است. در فصل ۵ از کیفیت انشعاب سایر علوم (طب، نجوم، هیأت، ساختمان بدن حیوان، تشریح اعضاء بدن و...) از قرآن سخن گفته و می‌گوید: اصول و مقدمات همه علومی که برشمردیم و نشمردیم منشأ از دریایی می‌گیرند که ساحلی بر آن متصور نیست و این دریا اگر مرکب برای کلمات و نعمات خدای تعالی باشد تمام خواهد شد قبل از اینکه کلمات خدا پایان پذیرد.^۵

روش غزالی در تفسیر قرآن، روش تفسیر علمی قرآن است، بنابراین هر کس بخواهد متعرض تفسیر قرآن شود بایستی از علوم شرعی اعم از اصول و فروع و علوم عربی و علوم هستی شناسانه آگاهی داشته باشد، تا در پرتو آن قادر به تبیین نشانه‌های هدایت‌های قرآنی باشد و بر اهداف قرآنی استدلال نماید.

پس از غزالی، فخر الدین رازی (م ۶۶۰) اهتمام زیادی به مسائل علمی و امور هستی شناسانه داشته و جزئیات علم هیأت و ستاره‌شناسی را در سطح علوم زمان خود در استدلالات قرآنی خود وارد کرده است، وی از قاعده کلی «دلالت اثر به مؤثر» در استدلال‌های خویش بهره گرفته است. و چند دلیل برای روش تفسیری خود دارد:

اولاً) خداوند کتاب خود را از استدلال بر علم و قدرت و حکمت خود پر کرده است و چگونگی آفرینش آسمان‌ها و زمین شب و روز و احوال حورشید و ماه و ستارگان را در اکثر سوره‌ها تکرار کرده و اگر بحث از این امور جایز نبود خدای تعالی کتاب خود را پر از این مطالب نمی‌کرد.

ثانیاً) خدای تعالی در سوره «ق» آیه ۶ تشویق به بررسی بر کیفیت ساختمان آسمان‌ها کرده و علم هیأت نیز به همین مسائل که ریشه در آیات قرآن دارد می‌پردازد. تفاوت نظر غزالی و رازی در این است که اگر غزالی نظریه تفسیر علمی را وضع کرد، رازی این روش را عمداً در تفسیر خود بکار برد و بگسترده و به تناسب، آیات را بنابر علوم زمان خود تفسیر کرد.

محمد بن عبدالله بن محمد بن ابی الفضل المرسی، نحوی، مفسر، محدث و فقیه قرن ۶ هجری بوده که سیوطی در الاتقان اعتقادات وی را چنین بیان می‌کند: علوم اولین، و آخرین در قرآن جمع شده به گونه‌ای که کسی بر این علوم حقیقتاً احاطه ندارد مگر خدای تعالی سپس رسول خدا. قرآن شامل همه علوم می‌باشد مثل طب (فرقان/۶۷ - نحل/۶۹) و هیات، هندسه، جبر و مقابله (مرسلات/۳۰) جدل (بقره/۲۵۸ - انعام/۸۰ - ۷۷) و این چنین به بیان علوم و فنون ملت‌های اسلامی پرداخته است.^۶

روش المرسی که برای بیان اشمال قرآن بر این علوم و فنون پیشه کرده از روش قرآن و اهداف آن بدور است. زیرا این عمومی که وی تصور کرده قرآن آنها را شامل می‌شود مقصود و هدف اصلی قرآن نبوده بلکه به تناسب گاهی برای پند و موعظه اشاراتی به این فنون داشته است زیرا جای مسائل و موضوعات این علوم و فنون در تفسیر نیست و باید در کتب مخصوص بخود بیان شود.^۷

از جهت دیگر مثال‌هایی که وی از آن استفاده کرده در حقیقت دلالتی بر این علوم ندارد، به طور نمونه از آیه ۳۰ سوره مرسلات می‌خواسته این قاعده هندسی را که مثلث سایه ندارد استفاده کند، در حالی که آیه دلالت بر وجود سایه‌ای می‌کند که خصوصیات سایه را ندارد، زیرا ویژگی سایه این است که شخص از گرما بدان پناه می‌برد ولی سایه‌ای که به کافران دستور داده می‌شود به آن پناه ببرند، سایه‌ای است که مانند سایه مؤمنان خصوصیت پناهگاه بودن را ندارد. و مراد از سایه در آیه، دود جهنم است که به دلیل غلظت در هوا در آنجا به جهت سخریه کافران تعبیر به سایه شده است.^۸

بدرالدین محمد بن عبدالله زرکشی (م ۷۹۴) نیز بر این باور است که همه علوم را می‌توان از قرآن استخراج کرد و اقوال برخی از صحابه را در کتاب خود البرهان فی علوم القرآن بیان کرده است، از جمله اینکه ابن مسعود گفته: هر کس علوم اولین و آخرین را بخواهد پس در قرآن جست و جو کند و در معانی و تفسیر و قرائت آن بیندیشد.^۹

جلال الدین سیوطی (م ۹۱۱) صاحب تألیفاتی بسیار در علوم قرآنی و تفسیر است و به ۶۵ نوع علوم قرآنی پرداخته است و در کتاب معترک الاقران، اشمال را بر این علوم وجهی از وجوه اعجاز قرآن می‌داند و برای اثبات مدعای خود به آیات و احادیث و اقوال علما استشهاد می‌نماید. او معتقد است که در علوم مختلف مسئله و قضیه‌ای نیست مگر اینکه اصل و پایه‌های آن در قرآن وجود دارد و در آن شگفتی‌های آفرینش و ملکوت آسمان‌ها در زمین و

آنچه که در افق‌های بالا و زیر زمین وجود دارد، می‌باشد.^{۱۰} او کتابی به نام الاکلیل فی استنباط التنزیل تألیف کرده و در آن به مسائل فقهی و اعتقادی و شرح آن در ابعاد علمی پرداخته است.

از جمله دانشمندان قرن ۱۳ محمد بن احمد اسکندرانی است که صاحب تألیفاتی با گرایش علمی در تفسیر قرآن مانند کشف الاسرار النورانیة فیما يتعلق بالاجرام السماویة و الارضیة و الحيوانات والنباتات و الجواهر المعدنیة است. او که از علوم جدید، طب و علوم طبیعی، شیمی و زمین شناسی و گیاه شناسی و جانور شناسی و علوم دینی آگاه بود، البته به صراحت از اعجاز علمی سخن نگفته ولی در فهم بسیاری از آیات قرآن به عقل تکیه کرده است و آیات را با یافته‌های علمی جدید تفسیر کرده است.

نقد و تحلیل تفاسیر علمی قرآن

یکی از مفسران قرآن شیخ طنطاوی بن جوهری، مفسر ادیبی است که در مدارس حکومتی و الازهر، علوم دینی و عربی و علوم دیگر را فرا گرفت و یکی از نامدارترین مفسران علمی در قرن اخیر است. کتاب معروف وی الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم المشتمل علی عجایب بدایع المکنونات و غرایب الآیات الباهرات در ۲۵ جلد می‌باشد که در آن کوشش کرده به طریق علمی و با عنایت به احکام و اخلاق، قرآن را تفسیر کند، به همین جهت او از کسانی است که معتقد است قرآن را نمی‌توان تفسیر کرد مگر با علوم جدید، البته گر چه نگارش او علمی و علم آلود است ولی نگرش او علمی نیست یعنی جهان بینی الهی و دینی دارد و برای او دین اصل و علم فرع، اما فرع مهم است. هدف او این نیست که اصالت یا اولویت علم را ثابت کند بلکه اولویت و اصالت قرآن و وحی را ثابت می‌کند؛ اما نوعی خضوع و انکسار نسبت به علم دارد و علیرغم اینکه جهان بینی علمی و مادی ندارد اما مجذوب شیوه‌های علم جدید است و همواره ذهنش مشوش این است که مبدا مسلمانان پس از آشنایی با اسرار و عجایب علوم طبیعی و مادی غرب در ایمان خویش بلغزند و سست اعتقاد شوند، لذا مجذوب و محتوای فرهنگ عرفی و دنیوی غرب نمی‌باشد.

الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم اثر طنطاوی جوهری در نیمه اول قرن چهاردهم هجری دارای وجوه اعجاز علمی قرآن می‌باشد. محمد حسین ذهبی در التفسیر و المفسرون درباره طنطاوی و تفسیرش می‌گوید:

این کتاب یک دائرةالمعارف علمی است که از هر علمی بهره بسیاری در آن هست. و سرانجام همین بحث‌های علمی فراوان آن، این تفسیر را سزاوار همان سخنی می‌سازد که در حق تفسیر امام فخر رازی گفته‌اند؛ فیه کل شیء الا التفسیر، بلکه تفسیر جواهر به این وصف لایقتر است تا تفسیر امام فخر. اگر بخواهیم از دلالت کلی کتاب قضاوت کنیم باید بگوییم مؤلف آن در بحر اسرار علمی آسمان و زمین بسی غوطه ور شده است و با عقل و قلب خویش گوشه و کنارهای علم را کاویده است تا برای مردم آیات و نشانه‌های روشنگری در آفاق و انفسشان را بنمایاند و برای آنان ثبت کند که قرآن در بردارنده علوم اولین و آخرین است و به هر دلیل و رویداد متوسل شود تا این سخن الهی را ثابت کند که: ما فرطنا فی الكتاب من شیء (در این کتاب از هیچ چیز فروگذار نکرده‌ایم).^{۱۱}

طنطاوی در تفسیر آیه (همه کسانی که روی زمین هستند فانی می‌شوند و تنها ذات ذوالجلال و گرامی پروردگارت باقی می‌ماند). (الرحمن، ۵۵/۲۶ - ۲۷) می‌گوید: علمای قدیم قائل به عدم فنا و نابودی ستارگان و اجرام آسمانی بودند، در حالی که در علم جدید دریافته‌اند که اجرام آسمانی نیز همانند انسان‌ها و حیوانات دورانی را پشت سر گذاشته‌اند و تعدادی حتی از بین می‌روند. و دانشمندان علم نجوم با تحقیقات به این نتیجه رسیده‌اند که اجرام آسمانی دائماً در حال بوجود آمدن و در جایی دیگر در آستانه نابودی قرار دارند و تعدادی ستارگان وجود داشته‌اند که در حال حاضر از بین رفته‌اند.

استاد عبدالرزاق نوفل معتقد است در عصر جدید دانشمندان در آیات شریف قرآن معجزه علمی عظیمی را کشف کرده‌اند که برای انتشار اسلام در بین علما و غیر عرب‌ها کافی می‌باشد. وی کتابی با عنوان القرآن و العلم الحدیث دارد که در آن بایی به نام اعجاز علمی قرآن دارد و بعضی آیات قرآن را با علوم جدید مربوط کرده است. وی در این کتاب می‌گوید:

قرآن صلاحیت آن را دارد که کتاب آسمانی هر زمان و مکانی باشد، زیرا اشاره بر همه علوم جدید دارد. قرآن معجزه علمی است زیرا شامل اصول علمی جدید است و این وجه از اعجاز برای اقناع غیر عرب کافی است.

وی به طور نمونه در تفسیر «خلقکم من نفس واحدة» می‌گوید:

نفس واحد، پروتون و الکترون است و حقیقتی است که قرآن ۱۴۰۰ سال پیش بیان کرده است.

علی فکری (۱۹۵۳ م) دانشمند مصری است که دارای تألیف فراوان است و در کتاب سه جلدی «القرآن ینوع العلوم و العرفان» در جلد سوم پیرامون قرآن مجید بحث می‌کند از جمله اینکه: آیه ۱۴۳ سوره اعراف می‌فرماید: «هنگامی که موسی به معیادگاه ما آمد و پروردگارش با او سخن گفت، عرض کرد: پروردگارا! خودت را به من نشان ده تا تو را ببینم! گفت هرگز مرا نخواهی دید، ولی به کوه بنگر، اگر در جای خود ثابت ماند مرا خواهی دید اما هنگامی که پروردگارش بر کوه جلوه کرد، آن را همان خاک قرار داد، و موسی مدهوش به زمین افتاد. چون به هوش آمد، عرض کرد خداوندا! منزهی تو از اینکه ترا با چشم ببینم من به سوی تو بازگشتم و من نخستین مؤمنانم.

وی از آیه فوق دلالت بر رعد و برق و امواج الکتریسیته و چگونگی ایجاد صاعقه از امواج الکتریسیته استفاده می‌نماید، که جای بحث و جدل دارد و البته نباید در نتیجه‌گیری و برداشت آیات مبالغه کرد و از الفاظی استفاده کرد که اصلاً دلالت بر آیه ندارد و این چنین مطالبی را بر قرآن تحمیل کرد.

در مورد آیات ۱۲۲ تا ۱۲۵ سوره آل عمران که دلالت بر امداد الهی بوسیله پنج هزار فرشته با پرچمی مخصوص که پیامبر و یارانش را در جنگ با مشرکین یاری فرمود می‌گوید: این آیه اشاره دارد به سربازانی که در جنگ‌های کنونی از هواپیما فرود می‌آیند. طنطاوی در این رابطه بیش از حد مبالغه می‌نماید.

در مورد آیه ۱۲ سوره سبأ که می‌فرماید:

باد را مسخر سلیمان ساختیم تا بساطش را صبحگاه یک ماه راه برد و عصر یک ماه، این مطلب را لحاظ می‌کند که سلیمان مسافرت منظم هوایی داشته است. پس عصر سلیمان بر دوران اختراع هواپیما مقدم بوده است، که البته این مطلب به آنچه امروزه از تاریخ علوم می‌دانیم مغایرت دارد و از طرف دیگر قدرت باد در زمان حضرت سلیمان معجزه قرآن نمی‌باشد زیرا اعجاز زمانی است که آیات قرآن از آینده‌ای خبر دهند که مردم عهد پیامبر نسبت به آن آگاهی و اطلاع نداشته باشند در حالی که مسئله این گونه نبوده است.

نمونه دیگر آیه ۸۲ سوره انبیاء و آیه سوره ص است که در مورد حضرت سلیمان و قدرت

جنیان در تسخیر او می‌فرماید:

برخی از دیوان را مسخر سلیمان گردانیدیم تا بناهای عالی را برای او بسازند و از دریا جواهرات گرانها آورند که محمد فکری عقیده دارد این آیات اشاره به غواصی بطور

عموم دارد و به غواصان در دریاها و در جنگ‌های دریایی اطلاق می‌شود. این گونه برداشت‌ها غلط یا ضعیف است و جنبه‌ای از اعجاز قرآن در بعد علمی را به همراه نمی‌آورد.

دکتر محمد توفیق صدقی در کتاب *دروس سنن الکائنات*، به آیات قرآن و روش آیات توجه کرده و هماهنگی بین دین واقعیات علم را بیان می‌دارد. به طور نمونه حکم و حرمت خوردن خون در ادیان آسمانی و ضرر و زیان‌های آن را از نظر علمی و پزشکی مورد تأیید قرار می‌دهد و آیات مربوط به دوران جنینی انسان در رحم مادر و تاریکی‌های سه گانه را با تاریکی درون شکم، تاریکی درون رحم، تاریکی غشاء و پرده جنینی را که با مایع آمنیوسی احاطه گردیده است توجیه می‌نماید. وی در این نمونه سعی در تقویت نیروی ایمان انسان‌ها می‌کند و اعجاز علمی آیات را صریحاً مطرح نمی‌کند.

محمد احمد جادالمولی (جاد المولی (۱۳۰۰-۱۳۶۲) دانشمند مصری بود که به تدریس عربی در دانشگاه آکسفورد مشغول بود و دو سال بازرسی وزارت فرهنگ شد و کتب *المثل الکافل* - *الخلق الکامل* / ۴ ج و *انشقاق القمر معجزة سید البشر*، از اوست.

مقاله‌ای را در مجله «الهدی» (سال دوم شماره ۵) نوشته که در آن به تازه‌های علم و اکتشافات جدید اشاره‌ای دارد. بطور نمونه متذکر می‌شود آیه «آیا کافران ندیدند که آسمان‌ها و زمین بسته بود ما آنها را بشکافتیم» (انبیاء/ ۳۰)، دلالت بر جدا شدن زمین از منظومه شمسی دارد و آیه دیگر که... «کوه‌های بزرگ را در زمین بنهاد تا از حیرت و اضطراب برهید...» (لقمان/ ۱۰) این حقیقت علمی را ثابت می‌کند که اگر کوه‌ها نبودند زمین به زیر دریاها کشیده می‌شد و خروش امواج آن را ناامن می‌گرداند ولی خداوند زمین را با کوه‌ها، مأمّن و مکان آرامی برای بشر قرار داد و با توجه به آیه «ما آیات قدرت و حکمت خود را در آفاق جهان و نفوس بندگان کاملاً هویدا و روشن می‌گردانیم تا (در حقیقت آفاق و انفس نظر کنند و خداشناس شوند) و ظاهر و آشکار شود که (خدا آیات حکمت و قیامت و رسالتش همه) بر حق است. آیا ای رسول (همین حقیقت که) خدا بر همه موجودات عالم پیدا و گواهد است کفایت از برهان نمی‌کند.» (فصلت/ ۵۳) آنچه در جهان علم اتفاق خواهد افتاد همه به نحوی حقانیت آیات قرآن را برای مردم ثابت می‌کند. جاد المولی، جانب اعتدال و حقانیت را گرفته و منطقی بحث نموده و هیچ گونه زیاده‌روی و مبالغه‌ای در تفسیر انجام نداده است، بنابراین سخنش کاملاً معقول و قابل قبول است.

موريس بوكاي محقق مستشرق كتابي به نام بررسي كتاب هاي آسماني با توجه به علوم جديد دارد. اين كتاب دو نتيجه مهم را بيان مي كند: اول اينكه آيات قرآني هرگز دگرگون نشده است. به عبارتي تحريف يا تغيير يا كاستي در آن صورت نگرفته است. دوم اينكه بين مباحث علمي جديد منافاتي نمي باشد بنا بر اين قرآن در دوره اي ظهور کرده که این گونه مباحث شناخته نشده بود و نیز به زبان مردمی بود که تحت هیچ گونه آموزشی قرار نگرفته بودند و از طرف ديگر آيات قرآن در سبک و بلاغت با سخنان پيامبر که حديث نبوي می باشد، تفاوت دارد. پس قرآن کلام رسول خدا نیست و کلام خداست و ادعای پيامبر مبني بر رسالت و نبوت صادق است. او معتقد است هيچ يك از مطالب قرآن از نظر علما انكار پذير نمی باشد، بر خلاف سخنان پيامبر (ص) و برخی از احاديث که از نظر علمي، غير قابل قبولند.

از نظر موريس بوكاي مباني قرآن، با حقيقت علمي مرتبطند و برهان علمي که بر آن تكيه می کنند بايد کاملاً استوار باشد. اما او متذکر می شود، برخی می گویند علم با زبان متغير است و امر مقبول شايد در آینده مطرود گردد. در صورتی که بايد توجه داشت تئوري علمي را از نمودی که با کنترل نام مورد مشاهده قرار می گيرد تميز داد.

در بيستر اطلاعات، تئوري متغير است اما نمود مورد مشاهده که از طريق تجربی بررسي و محقق شده تغيير پذير نیست. می توان خواص آن را بهتر تعريف کرد ولی آنچه بوده، باقی می ماند. بنا بر اين دوران زمين به دور خورشيد و ماه به دور زمين مورد تجديد نظر قرار نخواهد گرفت، حداکثر در آینده خواهند توانست مدارها را بهتر تعريف کنند. موريس می گوید: همین ملاحظه صفت متغير تئوریهاست که فی المثل مرا از توجه به آیه ای از قرآن که فیزیکدان مسلمانانی آن را اعلام کننده «ضد ماده» (تئوری که اکنون خیلی مورد بحث است) می دانست، منصرف کرد. بالعکس می توان با کمال حقانيت به آیه ای از قرآن شاعر بر اینکه اصل زندگی از آب است، توجه تام کرد. اما در مورد نمودهای مورد مشاهده مانند تکامل جنين انسان می توان مراحل مختلف مشروح در قرآن را کاملاً با داده های جنين شناسی جديد مواجهه کرده، توافق مطلق آيات قرآني مربوطه را با دانش نو کشف کرد و اين چنين موريس بوكاي تفسير علمي قرآن را با رابطه تنگاتنگ علم و قرآن بيان می کند.

در سال (۱۳۵۱ هـ. ش) خبری از دکتر محمد رشاد خلیفه مبني بر تفسير قرآن با کامپیوتر منتشر گردید، دقت عجيب اين دانشمند مبتکر مسلمان پرده از روی چهره دیگری از اعجاز

قرآن برداشت و از راه‌های تازه‌ای بار دیگر این حقیقت را ثابت کرد که کتاب بزرگ آسمانی قرآن محال است محصول مغز بشر و یا هر موجود ذی شعور دیگر باشد و طبیعت معجزه‌گر قرآن به هیچ وجه به نثر ادبی آن محدود نمی‌شود و با پیشرفت مداوم علم و تکنولوژی کشف رازهای طبیعت به تدریج برای بشر صورت می‌پذیرد، رازهایی که مدت‌های مدیدی در قرآن مطرح بوده است.

دکتر محمد رشاد خلیفه در بحث اعجاز عددی قرآن تلاش‌های بسیاری کرده است و به دنبال کشف علمی از آیه اول قرآن (بسم الله الرحمن الرحيم) نظریه الکترونی را بکار بسته و قصد داشته اعجاز قرآن را به روش ریاضی به گونه‌ای اثبات نماید که هیچ گونه شک و تردیدی در آن نباشد و لذا با توجه به تعداد حروف بسم الله الرحمن الرحيم که ۱۹ می‌باشد بر روی مضارب ۱۹ و عمل انتخاب عدد ۱۹ و نظام اعجازی ۱۹ سخنانی ایراد کرده است، اما ایرادی که بر روش دکتر رشاد خلیفه وارد است اینست که آیا اگر ایشان هم خود را بر معانی و مفاهیم قرآن و معرفی آن و عظمت و اهمیت قوانین اسلام و هماهنگی آن با قوانین علمی مصروف می‌داشتند، برای ترغیب و تشویق مسلمانان به اسلام مهم‌تر از اعجاز قانون عدد ۱۹ نبود؟ البته نظام‌های عددی قرآن نیز مهم است اما روح انسان تحت تأثیر معانی و عظمت محتوایی قرآن بیشتر قرار می‌گیرد و لذا نباید فقط به نظام و اعجاز عددی قرآن اکتفا کرد. از جمله معاصران علم و دانش مصطفی رافعی است که درباره اعجاز علمی قرآن همچنین می‌گوید:

شاید کسی که با علوم جدید آشنایی دارد، در قرآن تدبیر کند و به دقت آن را مورد بررسی قرار دهد و وسیله فهم قرآن را در اختیار داشته باشد، بتواند اشارات بسیاری از قرآن را کشف کند که به حقایق آن علوم نظر دارد، گر چه بطور مشروح بیان نکرده است ولی بر آن دلالت دارد، هر چند که نام‌ها و اصطلاحات آن را نگفته است. آری علوم جدید به تفسیر برخی از معانی قرآن و کشف حقایق آن کمک می‌کند.^{۱۲}

مرحوم آیت الله العظمی خویی در مقدمه تفسیر البیان می‌گوید:

قرآن کریم در آیات متعددی از مسائل مربوطه به سنت‌های آفرینش و نوامیس طبیعت و افلاک و غیر آن سخن گفته است و اینها چیزهایی هستند که در آغاز اسلام جز از طریق وحی الهی راهی بسوی آنها نبود، هر چند که یونانیها و جز آنها از کسانی که سابقه شناخت علوم را داشتند، در آن عصر با این قوانین آشنا بودند، ولی جزیره

العرب از این علوم دور بوده و بعضی چیزهایی که قرآن از آن خبر داده، پس از پیشرفت علوم و کثرت اکتشافات روشن شده است و چنین خبرهایی در قرآن فراوان است. ۱۳ مؤلف کتاب اصول التفسیر می گوید:

ما حق نداریم آن دسته از آیات قرآنی را که مربوط به جهانی هستی است و پیش از چهارده قرن به درستی و راستی نازل شده و امروز بر زبان ما جاری است و عقول اندیشمندان را به حیرت آورده، رها کنیم و آنها را با علمی که غیر از مسلمان بر آن دست یافته اند شرح نکنیم و توضیح ندهیم. باید چنین کنیم تا حجت قوی تر و برهان محکم تر گردد. ۱۴

در باب تفسیر علمی قرآن را در دوران اخیر افراد دیگری نیز نظریات و برداشت هایی داشته اند و دارند که در این مقاله فرصت پرداختن به همه آنها نیست و این چند نمونه دلالت بر چگونگی تفاسیر علمی امروزه می نماید.

نظرات ائمه و بزرگان دین درباره تفسیر علمی

راه تفکر پیرامون آیات قرآن باز است و این به معنای آن نیست که قرآن را بر علوم تجربی و تئوری های علمی عرضه کنیم. بلکه با کمک گرفتن از انواع علوم باید بتوانیم حقایق قرآن را همان طور که هست درک نماییم.

امام علی بن موسی الرضا (ع) می فرماید: از امام صادق (ع) سؤال گردید: چیست که هر اندازه قرآن انتشار پیدا می کند و تدریس گردد، نه تنها کهنه نمی گردد بلکه همیشه نو و تازه است؟ جواب فرمود: چون خداوند قرآن را برای یک زمان بخصوص قرار نداد و برای یک ملت نازل نکرد. پس آن در هر زمانی جدید است و تا روز قیامت نزد هر قوم و امتی تازه خواهد ماند.

عن الرضا (ع) عن ابیه سئل ابو عبدالله علیه السلام: ما بال القرآن لا یزداد علی النثر و الدرّس الا غصّاً فقال: لانّ الله تعالی لم یجعل له لزمان دون زمان و لا لناس دون ناس فهو فی کل زمان جدید و عند کل قوم غض الی یوم القیامه. ۱۵

این تجدد و تازگی، همان مفاهیم عالی و معانی بلندی است که با گذشت زمان و بالا رفتن سطح فرهنگ انسانی از قرآن بهره برداری می شود. امام حسین (ع) فرمود: قرآن دارای چهار جهت است: عبارات، اشارات، لطائف و حقایق، عبارت ظاهری قرآن برای درک عوام مردم است و اشارات آن برای «خواص» است و لطائف برای «اولیاء خدا» و حقایقش برای

«انبیاء الهی» است. ۱۶

در روایاتی ائمه فهم درست برخی از آیات را به دانشمندانی که در آخر الزمان هستند نسبت می‌دهند.

عن علی بن الحسین (ع) قال ان الله علم ان يكون في آخر الزمان اقوام متعمقون فانزل الله (قل هو الله احد) و الآيات من سورة الحديد الى قوله (علیم بذات الصدور). ۱۷
امام سجاد (ع) فرمود: همانا خداوند دانست که در آخر الزمان گروه‌هایی پیدا می‌شوند که به طور عمیق می‌اندیشند پس (قل هو الله احد) و آیاتی از سوره حدید را تا (علیم بذات الصدور) را نازل کرد.

یا در روایتی امام صادق (ع) سال انقراض حکومت بنی امیه را از «المص» که در قرآن آغاز سوره اعراف است پیش بینی کرده است. ۱۸
امام باقر (ع) به ابولیبید مخزوم می‌فرماید:

ابا لیبید إن فی حروف القرآن المقطعه لعلماً جمّاً. ۱۹
ای ابولیبید، همانا در حروف مقطعه قرآن، علم سرشاری وجود دارد.

همچنین امام حسن عسگری (ع) در پیش بینی زمان ظهور امام زمان (عج) از «طه» و «الم» و «طس» سخن می‌گوید. ۲۰
بنابراین تعمق در آیات قرآنی در احادیث معصومین نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

کتاب منتشر شده در زمینه اعجاز علمی قرآن در عصر معاصر

مظاهر کونیه فی معالم قرآنیه، تألیف دکتر محمد محمود عبدالله، دارالرشید، و بیروت ۱۴۱۷ هـ. ق.

الاعجاز العلمی فی القرآن، تألیف دکتر السید الجمیلی، مكتبة الهلال، بیروت ۱۹۹۶.
اعجاز قرآن از نظر علوم امروزی، تألیف یدالله نیازمند، كانون انتشارات محمدی، تهران ۱۳۲۶.

اسرار الكون فی القرآن، تألیف دکتر داود سلیمان السعدی، دارالحرف العربی بیروت ۱۴۱۷.

الاعجاز العلمی فی القرآن و السنة، محمد داود الجزایری، مكتبة الهلال بیروت ۱۹۹۳.
العلوم فی القرآن، محمد جمیل الحبال، دارالنفاثس، بیروت ۱۴۱۸.

- خلقت انسان، دکتر یدالله سبحانی، شرکت سهامی انتشار، تهران ۱۳۵۱.
- الثوابت العلمية في القرآن، دکتر عدنان الشریف، دارالعلم للملایین، بیروت ۱۹۹۳.
- الطبیعة في القرآن الکریم، دکتر کاویداسر الزیدی، مكتبة الوطنية، بغداد ۱۹۸۰.
- رسالت قرآن در عصر فضا، سید عبدالرضا حجازی، کانون انتشار، تهران ۱۳۵۴.
- زمین و آسمان و ستارگان، دکتر محمد صادقی، کتابخانه مصطفوی، تهران بی تا.
- قرآن و علوم طبیعت، دکتر مهدی گلشنی، نشر مطهر، تهران ۱۳۵۷.
- علم الحيوان بين العلم و القرآن، دکتر محمد محمودیان، عبدالله. مؤسسه الايمان، بیروت ۱۴۱۷.
- الکون و الارض و الانسان في القرآن، عبدالحمید عربی، دارالخیر، ۱۴۱۵.
- قرآن و طبیعت، دکتر عبدالکریم بی آزار شیرازی، زکات علم، تهران ۱۳۷۶.
- التفسیر العلمی الآيات الكونية في القرآن، احمد حنفی دارالمعارف، قاهره، بی تا.
- العلوم الطبيعية في القرآن، یوسف مروة، مكتبة الهلال، بیروت ۱۳۷۸.
- اعجاز النبات في القرآن، عبدالزهرة ترکی، نجف بی تا.
- نظرات في الكون و القرآن، دکتر عبدالهادی ناصر، المكتبة الاكاديمية، قاهره ۱۹۹۵.
- الاشارات العلمية في القرآن الکریم، دکتر کارم السید غنیم، دارالفکر العربی، بیروت ۱۹۹۴.
- القرآن و الطب، دکتر محمد وصفی، دار ابن حزم، بیروت ۱۴۱۷.
- الاعجاز الطبی في القرآن، دکتر السید الجمیلی، مكتبة الهلال، بیروت ۱۹۹۳.
- الاعجاز الطبی في القرآن، محمد داود الجزایری، مكتبة الهلال، بیروت ۱۹۹۰.
- مع الطب في القرآن الکریم، دکتر عبدالحمید دیاب، مؤسسه علوم القرآن، بیروت ۱۴۱۷.
- من الاعجاز العلمی في القرآن، حصن ابوالعینین، مكتبة العبيكات، الرياض ۱۴۱۷.
- القرآن و الطب الحديث، دکتر صادق عبدالرضا علی، دارالمورخ، بیروت ۱۴۱۱.
- الاعجاز العلمی في القرآن الکریم، محمد سامی، محمد علی دارالمحبة، دمشق، بی تا.
- الاعجاز العلمی في القرآن الکریم، محمد سید ارنادوط، مكتبة مدبولی، قاهره، بی تا.
- پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، دکتر محمد رضایی، انتشارات مبین ۱۳۸۰ هـ. ش.

روش صحیح تفسیر علمی قرآن و نتیجه

بدیهی است که شرح آیات علمی قرآن و تطبیق آن با علوم روز باید با احتیاط کامل

صورت پذیرد، باید بکوشیم قرآن را با همان روشی که خود قرآن تعلیم فرموده است، تفسیر کنیم، اگر مفاد آیه ای طبق اصول محاوره ای بر نظریه ای فلسفی و علمی منطبق بوده مطلوب است و در غیر این صورت نباید یافته های علمی خود را به قرآن تحمیل نماییم یا فرضیه هایی را که هنوز ثابت نشده با آیات قرآن تطبیق دهیم و راه کسانی که در گذشته دچار لغزش شده اند دنبال نکنیم و در مورد موضوعی اگر چه همه فلاسفه و دانشمندان بر آن اتفاق نظر داشته باشند ولی استدلال از قرآن بر آن موضوع نیابیم دلالت اندیشمندان را بر حق نپنداریم و بر قرآن آن را تحمیل نماییم. لذا در تفسیر صحیح علمی قرآن و تطبیق آن با علوم روز دو شرط اساسی بسیار مهم است.

۱. مطلب علمی اثبات شده قطعیت داشته باشد و لذا فرضیه های اثبات نشده و قطعی نشده را نمی توان با آیات قرآن تطبیق داد.
۲. آیه مورد نظر به روشنی و با تمام وضوح به آن مطلب علمی دلالت کند و از روی احتمال و تقریب تطبیق صورت پذیرد.

بنابراین همان طور که تا کنون محققانی چون دکتر محمد جمیل و دکتر مقداد مرعی گفته اند حدود ۱۲۰۰ آیه قرآن یعنی ۲۰ درصد دارای اشارات علمی می باشند، به طور نمونه ۴۱۶ آیه درباره علوم پزشکی، ۱۳۸ آیه درباره فیزیک، ۱۰۵ آیه درباره فلکیات، ۹۸ آیه در ارتباط با جغرافی، ۲۸ آیه درباره حمل و نقل، ۱۲ آیه درباره هندسه و ۲۰ آیه در رابطه با همه

فرم اشتراک فصلنامه قرآنی بینات

برای اشتراک فصلنامه قرآنی بینات می توانید وجه خود را به حساب جاری شماره ۱۵۰۰ نزد بانک صادرات شعبه میدان شهدای قم کد ۱۲۳۹ واریز و نسخه اصلی فیش بانکی را همراه فرم تکمیل شده به نشانی مجله ارسال نمایید.

مبلغ ریال طی فیشی که اصل آن پیوست می باشد پرداخت نموده ام.

بینات

ویژه پژوهش های قرآنی

قم - بلوار شهید محمد منتظری - کوچه شماره ۸ - پلاک ۱۲

صندوق پستی ۱۶۷ - ۳۷۱۸۵

تلفن مرکز توزیع و اشتراک: ۰۱۰۷۷۴۲۰۱۰ (خط ۵) - دورنویس ۰۲۵۱-۷۷۳۹۷۴۷

علوم می باشد. ۲۱ و لذا لازم است در قرآن تعمق و ژرف اندیشی داشته باشیم و به استخراج حقایق نهفته قرآن پردازیم و از آن معرفت واقعی بدست آوریم. تعبیر و تأویلاتی را تحمیل بر قرآن ننماییم و با تفسیر صحیح علمی قرآن با شرایط علمی فوق در مسیر فهم بیشتر قرآن و حقایق آن گام های مؤثر برداریم و در عین حال ارتباط بین قرآن و علوم روز را نیز پی بگیریم.

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۸.
۲. ابوالقاسم خوئی، البیان فی تفسیر القرآن/ ۱۱۷-۱۲۵.
۳. علامه طباطبائی، قرآن در اسلام/ ۱۰۷.
۴. محمد حسین ذهبی، التفسیر و المفسرون، ۳/ ۱۴۰.
۵. طنطاوی، جواهر القرآن/ ۲۱-۳۴.
۶. سیوطی، الاتقان فی علوم القرآن، ۲/ ۱۲۶ و ۱۲۸؛ معتزک الاقران فی اعجاز القرآن، ۱/ ۱۷-۲۲.
۷. القرآن العظیم هدایته و اعجاز/ ۲۵۶.
۸. التحرير و التنویر، ۲۹/ ۴۳۵.
۹. زرکش، البرهان فی علوم القرآن، ۲/ ۱۵۴.
۱۰. الاتقان فی علوم القرآن، ۲/ ۱۲۰-۱۲۹.
۱۱. التفسیر و المفسرون، ۲/ ۵۱۷.
۱۲. مصطفی رافعی، اعجاز القرآن/ ۱۲۸.
۱۳. البیان/ ۸۴.
۱۴. خالد عبدالرحمن، اصول التفسیر و القواعد/ ۲۱۸.
۱۵. شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ۲/ ۴۱۳.
۱۶. همان.
۱۷. کلینی، اصول کافی، ۲/ ۹۱.
۱۸. تفسیر البرهان، ۲/ ۳.
۱۹. همان.
۲۰. علامه مجلسی، بحارالانوار، ۵۲/ ۱۲۱.
۲۱. محمد جمیل، مقداد مرعی، العلوم فی القرآن/ ۱۳.

بینات/ سال دوازدهم، شماره چهار و هفتاد

هزینه اشتراک مجله بینات

نوع درخواست	قیمت مجله	هزینه پست سفارشی
تک شماره	۴۰۰۰ ریال	۲۵۰۰ ریال
دوره یکساله	۱۶۰۰۰ ریال	۱۰۰۰۰ ریال
سالنامه هر سال	۲۵۰۰۰ ریال	۲۰۰۰ ریال

لطفاً محلات درخواستی خویش را دقیقاً مشخص نمائید.

دوره سال
تک شماره های
دوره صحافی شده سال

نام مشترک
نشانی

تلفن

مبلغ ریال را بصورت نقد فیش به شماره پرداخت نموده ام.

اشتراک جدید تمدید اشتراک کد اشتراک